

УДК 378.22.013.091.33

О. МИРОШНИК, Н. ТАРАСЕВИЧПолтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Розглядаються концептуальні основи педагогічної майстерності вчителя та цикл навчально-методичного забезпечення процесу розвитку педагогічної майстерності студентів педагогічного вишу.

Ключові слова: педагогічна освіта, педагогічна майстерність, професійне становлення майбутнього вчителя, педагогічна рефлексія, особистісно орієнтована програма професійного навчання педагога

Актуальність проблеми. За двадцять років незалежності вітчизняна освіта підійшла до масового усвідомлення ролі вчителя в інноваційному оновленні суспільства і необхідності перебудови на цій основі системи його професійної підготовки. Модернізація вищої педагогічної освіти України у контексті сучасних суспільних тенденцій пред'являє вимоги до педагога, його соціальної зрілості, розвитку творчого потенціалу, що потребує створення умов для професійного та особистісного становлення високоосвічених спеціалістів.

Проте удосконалення системи професійного навчання у педагогічному вищому навчальному закладі спрямовується сьогодні переважно на підсилення теоретичного осмислення студентами сутності навчально-виховного процесу, не приділяючи належної уваги розвитку практичних умінь виконувати професійні функції, а головне – ігноруючи важливий фактор – професійний розвиток особистості самого педагога.

Мета роботи полягала в теоретичному обґрунтуванні феномену педагогічної майстерності в системі професійної діяльності, аналізу дидактичного комплексу, що забезпечує процес становлення педагогічної майстерності педагога у виші.

Теоретико-методологічними засадами досягнення мети стали: положення про взаємозв'язок свідомості та діяльності, соціальну зумовленість змісту освіти (Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, С.Л.Рубінштейн); ідеї єдності діяльності і спілкування (О.О. Бодалев, О.М.Леонтьев, В.М.М'ясищев); принципи спілкування на гуманістичних засадах, а також обґрунтування суб'єктного підходу до формування особистості вчителя (І.Д.Бех, М.Й.Боришевський, В.Г.Кремінь, Л.М.Мітіна, О.М.Пехота, В.А.Семиченко, Л.О.Хомич, Н.Є.Щуркова, Т.С.Яценко); розуміння педагогічної діяльності як діяльності з управління навчальною діяльністю учня (Ю.М.Кулюткін, Е.І.Машбиць, Г.С.Сухобська,); положення про педагогічну майстерність (І.А.Зязюн, А.С.Макаренко, В.О.Сухомлинський, Н.В.Кузьміна).

Результати теоретичних розвідок показали, що педагогічна майстерність постає концептотворювальним складником міждисциплінарного наукового дискурсу, утілюючись в розмаїтті близькоспоріднених, а втім нетотожних понять, як то: “педагогічна творчість”, “педагогічна культура”, “педагогічний професіоналізм”, “педагогічна технологія”, “педагогічна етика”, “педагогічний артистизм” і подібне, без яких сьогодні важко уявити вітчизняний педевтологічний простір, і які забезпечують стабільність осмислення категорійної суті майстерності в специфічно-наукових ракурсах і деталях.

Поширеним є визначення педагогічної майстерності як характеристики високого рівня педагогічної діяльності (С.У.Гончаренко, Н.В.Кузьміна). У цьому підході робиться наголос на аналізі не стільки внутрішньої природи суб'єкта педагогічної діяльності, скільки самого процесу та результату цієї діяльності

Дійсно, зовні майстерність виявляється в успішному розв'язанні різноманітних педагогічних завдань, у високому рівні організованого навчально-виховного процесу, однак сутність її, детермінуючи успішність, - у тих якостях особистості вчителя, які породжують цю діяльність. Це передусім його позиція, здатність виявляти творчу ініціативу на підставі реалізації своєї системи цінностей, які ґрунтуються на гуманізмі й розкриваються в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії у кожній конкретній ситуації навчання і виховання.

На думку І.А. Зязюна, майстерність вчителя необхідно розглядати як своєрідну етичну міру професійних діянь [2]. Такий дослідницький ракурс суголосний сучасним культурологічним і лінгвокультурним підходам до тлумачення концепту майстерність у вимірі духовної цінності: уявлення про місію вчителя в суспільстві, ключову роль ідеалів добра в його діяльності як фасилітатора розвитку вихованця. Можна стверджувати, що педагогічна майстерність у такому розумінні являє собою одиницю аксіологічно забарвленої етико-педагогічної свідомості.

Трансформаційні процеси в окресленні концепту педагогічна майстерність, що набула статусу одного з базових понять педагогічної науки, відбулися завдяки теоретичному обґрунтуванню та експериментальній перевірці у практиці професійної підготовки вчителя, здійснених протягом тридцяти років вітчизняною науковою школою педагогічної майстерності під орудою академіка І.А.Зязюна.

Осмилення концептуальності педагогічної майстерності вчителя спиралося на дослідження історичної зумовленості такого явища, систематизацію теоретичних підходів до визначення поняття "педагогічна майстерність", з'ясування структури майстерності наставника і порівняння розмаїття наукових поглядів на цей феномен.

Кристалізація концепту педагогічна майстерність, починаючи з 70–80-х років ХХ сторіччя, відбувалася в умовах гострої наукової полеміки, пов'язаної з усвідомленням шляхів і засобів перебудови педагогічної освіти як такої. Якщо постулати традиційної парадигми як домінуючої освітньої моделі визначали ключовою знанневу спрямованість професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, то наприкінці вісімдесятих розпочалася переорієнтація вітчизняної педагогічної думки на гуманістичні пріоритети .

Вагомий внесок в упорядкування концептуального поля педагогічної майстерності належав інституціям вищої освіти, з-поміж яких вирізняється досвід Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (ПНПУ), очолюваний на той час І.А.Зязюном. Аби збагнути сутність і зміст такої підготовки, група викладачів кафедри педагогічної майстерності зосередила зусилля на створенні теоретичного плацдарму для розроблення спецкурсу "Основи педагогічної майстерності", який у майбутньому увиразнив дослідницьку позицію полтавчан щодо концептуальної сутності педагогічної майстерності і шляхів її формування.

Означена позиція знайшла своє втілення в усіх програмах і підручниках з педагогічної майстерності, що вийшли друком останніми роками (2005, 2008, 2009), й оприлюднила своє визначення: "Педагогічна майстерність – комплекс властивостей особистості, які забезпечують самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі"[6, С. 25].

У тлумаченні поняття педагогічна майстерність Н.М.Тарасевич вирізняє елементи, в яких згруповані основні професійні властивості вчителя: гуманістична спрямованість, професійна компетентність, розвинені педагогічні здібності, володіння педагогічною технікою[11]. Така структура забезпечує самоорганізацію педагогічної майстерності як системи: спрямованість – системотвірний чинник, забезпечує напрямок розвитку педагогічної майстерності; компетентність – стає фундаментом педагогічної майстерності, підвалиною позиції вчителя; розвинені здібності – виконують роль каталізаторів удосконалення педагогічної майстерності; володіння технікою – розширює арсенал засобів впливу на учнів, гармонізує взаємодію елементів педагогічної майстерності.

Концептосфера педагогічної майстерності збагачується новими припущеннями і переконаваннями. Унаслідок цього відбувається безперервне, різновекторне, полідисциплінарне аргументування базового концепту з одного боку і кристалізування нових положень, ідей, гіпотез, пов'язаних із синтезом у майбутньому інших імпліцитних складників.

Так, з позиції екзистенційно-онтологічного підходу до розуміння педагогічної рефлексії, педагогічна майстерність може бути визначена як рівень розвиненості рефлексивної позиції вчителя, що забезпечує як об'єктивацію власного педагогічного досвіду, так і розуміння передового педагогічного досвіду, виявляється у здатності до суб'єкт - суб'єктної взаємодії в організації навчально-виховного процесу. О.Г. Мирошник зазначає, що важливою ознакою цього рівня педагогічної рефлексії є готовність вчителя переосмислювати професійно-особистісні цінності у вимірах духовних і соціокультурних цінностей. На цьому рівні професійна діяльність асоціюється з образом життя та повною самоактуалізацією особистості. Діяльність вчителя має творчий характер, вчитель виступає як автор власної технології організації начально-виховного процесу, що акумулює досягнення педагогічного досвіду та сприяє вияву усіх потенційних можливостей особистості учня. Труднощі та перешкоди в реалізації професійних завдань вчитель сприймає як можливість самозмін та самоудосконалення. Саме цей рівень педагогічної рефлексії дозволяє виявити особистісний потенціал вчителя та забезпечити оптимальні умови для педагогічної творчості [4].

Результати теоретичних міркувань дозволили здійснити системний підхід до професійної підготовки майбутнього вчителя. Ця система включає розробку не тільки предметного компоненту професійного навчання, але й створення психолого-педагогічних умов та застосування технологій навчання, що забезпечують розвиток особистості майбутнього педагога, його гуманістичних позицій, здійснення професійного вишколу. Своєрідність дисципліни „Основи педагогічної майстерності” полягає у особливостях організації навчальної взаємодії та дотриманні послідовності в реалізації змістових модулів. Спираючись на метод моделювання, було визначено структуру завдань професійного спрямування, що реалізується студентом під час заняття. Для студентів перших курсів - моделювання фрагменту розповіді, других - індивідуальна бесіда, третіх - етап уроку з фаху. Таке розчленування педагогічної діяльності на мікроситуації, які входять до складу певної моделі професійної діяльності, дало змогу організувати систему вправ на усвідомлення та діагностику студентами стратегії поведінки у визначеному контексті. У такий спосіб педагогічна діагностика професійного становлення майбутнього вчителя є органічно включеною в освітній процес із врахуванням специфіки професійної діяльності, вона дозволяє надавати майбутньому вчителю педагогічну допомогу в переживанні проблемного і негативного досвіду професійної діяльності і є засобом супроводу процесу професійного становлення майбутнього вчителя.

У ході ведення аудиторних занять викладач має забезпечувати реалізацію принципів інтенсивної комунікації, постійної рефлексії в навчальній групі, створювати умови для організації ефективного зворотного зв'язку.

Тридцятилітній досвід уведення в навчальний план курсу „Основи педагогічної майстерності” довів, що існує реальна можливість задати професійному становленню майбутнього вчителя особистісно зорієнтований вектор, актуалізуючи у студентів потреби у професійному самопізнанні й самовихованні і стимулюючи набуття гуманістичної позиції у розв'язанні педагогічних завдань. Професійне зростання у такому разі здійснюється у процесі освоєння техніки взаємодії вчителя з учнями у системі „педагогічний монолог – діалог - полілог”. Це навчання має на меті не лише засвоєння окремих знань та умінь як моделей діяльності, а насамперед - розвиток тих властивостей особистості майбутнього вчителя, які забезпечують професійне виконання педагогічної діяльності: гуманістична спрямованість, компетентність, розвинуті здібності до педагогічної діяльності, володіння технікою педагогічного впливу.

Колектив кафедри педагогічної майстерності Полтавського національного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка протягом тридцяти років працював над створенням навчально-методичного забезпечення нової дисципліни. Було укладено навчальну програму, підручник, словник термінології, хрестоматію, комплект тестів для визначення рівня засвоєння навчального матеріалу та діагностики особливостей розвитку професійно-значущих властивостей особистості майбутнього вчителя [6,7,8,9,10].

При укладанні навчально-методичного забезпечення насамперед був розроблений концептуальний підхід до відбору змісту і особливостей побудови методичних посібників, основними принципами якого визначено:

Особистісна орієнтація професійно-педагогічного навчання, що передбачено Національною Доктриною розвитку освіти в Україні, згідно з якою утверджується підготовка вчителя не як предметника, а як людини культури.

Діяльнісний підхід у визначенні логіки навчання і контролю професійно-педагогічної підготовки вчителя. Особистісний розвиток майбутнього вчителя забезпечується позицією не розмірковуючого спостерігача, а активного перетворювача педагогічної діяльності, зокрема в умовах, наближених до неї: у розв'язанні педагогічних задач, мікророзкладанні, моделюванні педагогічних ситуацій. Ця квазіпрофесійна діяльність дає змогу аналізувати й оцінювати вихідні установки, потреби, орієнтації майбутніх вчителів, що впливають на вибір ними стратегії поведінки в ситуаціях реальної педагогічної взаємодії.

Полідисциплінарність у виокремленні базових понять.

Активізація пізнавальної діяльності студентів в роботі над змістом курсу, забезпечення їхньої суб'єктної позиції. В укладанні хрестоматій цей принцип реалізується добром матеріалів змістової діалогічності. у роботі над вправами, тестами - конструюванням завдань різного рівня складності.

Варіативність завдань, надання можливостей їх вибору для викладача і студента.

Створення умов для *рефлексивного управління* професійним розвитком майбутнього вчителя. Система завдань в тестах і текстах хрестоматії побудована таким чином, щоб студент вчився осмислювати події, які відбуваються, з власної позиції і з погляду учня.

Розроблені на основі цих принципів методичні посібники вперше у вітчизняній педагогіці представили систему методичного забезпечення в рамках однієї дисципліни, упорядкувавши понятійний апарат, запропонувавши оригінальну тестову систему контролю і збірку дидактично оброблених текстів для самостійної роботи студента, спецкурс „Стратегія поведінки вчителя у складних педагогічних ситуаціях”.

Навчально-дидактичне забезпечення педагогічної майстерності апробовано в процесі підготовки багатьох випускників Полтавського національного педагогічного університету. Програма педагогічної майстерності стала основою для організації перепідготовки працюючих вчителів у системі підвищення кваліфікацій. Створено постійно діючі центри педагогічної майстерності, впроваджено відповідні критерії для оцінки майстерності вчителя в процесі його атестації

Висновки. Результати наукової роботи, присвяченої феномену педагогічної майстерності та результати її практичного впровадження в систему педагогічного вишу дозволили визначити новий зміст педагогічної дефініції – педагогічна майстерність, заснувати новий теоретичний підхід до професійної підготовки вчителя. Цей підхід орієнтовано на формування не лише предметно-діяльнісної, але й ціннісно-сислової складових професійної підготовки вчителя, яка визначає його здатність до творчого вирішення професійних завдань, акумуляції досягнень передового педагогічного досвіду, орієнтації на вияв усіх потенційних можливостей особистості учня у навчально-виховному процесі.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – С. 251.
2. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: Монографія / І. А. Зязюн. – Черкаси: ВВ ЧНУ імені Богдана Хмельницького. – 2008. – С. 404 - 405.
3. Кузьміна Н. В. Професіоналізм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьміна. — М.: Педагогика, 1990. — 119 с.
4. Мирошник О. Г. Рефлексивні процеси в професійній діяльності вчителя/ Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка/ О. Г. Мирошник. – К.: ДП „Інформаційно-аналітичне агентство”, 2011. – Том. X. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 19. – С. 719-728.
5. Мышление учителя: Личностные механизмы и понятийный аппарат/ Под ред. Ю. Н. Кулюткина, Г. С. Сухобской. – М.: Педагогика, 1990. – 104 с.
6. Педагогічна майстерність: Підручник / За ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К.: СПД Богданова А. М., 2008. – 367 с.
7. Педагогічна майстерність: тести. – Ч. 1. Комплект методик професійного самопізнання вчителя/ За ред. Л. В. Крамущенко, Н. М. Тарасевич. – Київ-Полтава, 1996. – 181 с.
8. Педагогічна майстерність: тести. – Ч. 2. Дешифратори тестів контролю знань/ За ред. Л. В. Крамущенко, Н. М. Тарасевич. – Київ-Полтава, 1996. – 79 с.
9. Педагогічна майстерність: тести. – Ч. III. Комплект методик професійного самопізнання вчителя/ За ред. В. А. Семіченко, Н. М. Тарасевич. – Полтава-Київ, 1996. – 93 с.
10. Словник термінології з педагогічної майстерності/ Н. Г. Базилевич, Д. Г. Білоконь та ін., усього 21 автор / гол. ред. Н. М. Тарасевич. – Полтава: «Полтава», 1995. – 64 с.
11. Тарасевич Н. М. Педагогічна майстерність – складник міждисциплінарного наукового дискурсу / Л. Л. Король, І. Ф. Кривонос, Н. М. Тарасевич. // Концептосфера педагогічної аксіології: Матеріали філософсько-методологічного семінару „Аксєолог. концепт. пед. освіти” – К.; Ніжин: Видавець П. П. Лисенко М. І., 2010. – С. 91-108.

Стаття надійшла до редакції 02. 02. 2012.

Мирошник Е., Тарасевич Н.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленко, Україна

ПЕДАГОГІЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Рассматриваются концептуальные основы педагогического мастерства учителя, анализируется цикл учебно-методического обеспечения процесса развития педагогического мастерства студентов педагогических высших учебных заведений.

Ключевые слова: педагогическое образование, педагогическое мастерство, профессиональное становление будущего учителя, педагогическая рефлексия, личностно ориентированная программа обучения педагога.

Miroshnik E., Tarasevych N.

Poltava National Pedagogical University named after Korolenko, Ukraine

PEDAGOGICAL SKILL: THEORY AND PRACTICE OF PROFESSIONAL FORMATION OF FUTURE TEACHERS

The conceptual bases of the teacher's pedagogical skills as well as a cycle of educational and methodical supplement of the process of student's pedagogical skills development at the pedagogical high school are discussed.

Keywords: pedagogical education, future teacher's professional becoming, pedagogical reflection, person-centered program of pedagogue's professional education.